"प्रदक्षिणेन समर्थेन।" इति तट्टीकायां रामानुजः ॥)

प्रदक्षिणा, स्त्री, (प्रगता दक्षिणमिति। "तिष्ठद्गु प्रभृतीनि च। २।१।१७।" इति समासः।) प्रदक्षिणम्। यथा,—

अथ प्रदक्षिणा।

"ततः प्रदक्षिणां कुर्य्याद्भक्त्या भगवतो हरेः।
नामानि कीर्त्तयन् शक्तौ ताञ्च साष्टाङ्गवन्दनाम् ॥"

प्रदक्षिणासङ्ख्या चोक्ता नारसिंहे।

"एकां चण्ड्यां रवेः सप्त तिस्रो दद्याद्विनायके।
चतस्रः केशवे दद्यात् शिवे त्वर्द्धप्रदक्षिणाम् ॥"

प्रदक्षिणामाहात्म्यं वाराहे।

"प्रदक्षिणां ये कुर्व्वन्ति भक्तियुक्तेन चेतसा।
न ते यमपुरं यान्ति यान्ति पुण्यकृतां गतिम् ॥
यस्त्रिः प्रदक्षिणं कुर्य्यात् साष्टाङ्गकप्रणामकम्।
दशाश्वमेधस्य फलं प्राप्नुयान्नात्र संशयः ॥"

स्कान्दे ब्रह्मनारदसंवादे ॥

"विष्णोर्विमानं यः कुर्य्यात् सकृद्भक्त्या प्रदक्षिणम्।
अश्वमेधसहस्रस्य फलमाप्नोति मानवः ॥"

तत्रैव चातुर्मास्यमाहात्म्ये।

"चतुर्व्वारं भ्रमीभिस्तु जगत् सर्व्वं चराचरम्।
क्रान्तं भवति विप्राग्र्य! तत्तीर्थगमनाधिकम् ॥"

तत्रैवान्यत्र।

"प्रदक्षिणं तु यः कुर्य्याद्धरिं भक्त्या समन्वितः।
हंसयुक्तविमानेन विष्णुलोकं स गच्छति ॥"

नारसिंहे।

"प्रदक्षिणेन चैकेन देवदेवस्य मन्दिरे।
कृतेन यत् फलं नॄणां तच्छृणुष्व नृपात्मज!।
पृथ्वीप्रदक्षिणफलं यत्तत् प्राप्य हरिं व्रजेत् ॥"

अन्यत्र च।

"एवं कृत्वा तु कृष्णस्य यः कुर्य्याद्विप्रदक्षिणम्।
सप्तद्वीपवतीपुण्यं लभते तु पदे पदे ॥
पठन्नामसहस्रन्तु नामान्येवाथ केवलम् ॥"

भक्तिसुधोदये।

"विष्णुं प्रदक्षिणीकुर्व्वन् यस्तत्रावर्त्तते पुनः।
तदेवावर्त्तनं तस्य पुनर्नावर्त्तते भवे ॥"

बृहन्नारदीये यमभगीरथसंवादे।

"प्रदक्षिणत्रयं कुर्य्यात् यो विष्णोर्मनुजेश्वर!।
सर्व्वपापविनिर्मुक्तो देवेन्द्रत्वं समश्नुते ॥"

तत्रैव प्रदक्षिणमाहात्म्ये सुधर्म्मोपाख्यानारम्भे।

"भक्त्या कुर्व्वन्ति ये विष्णोः प्रदक्षिणचतुष्टयम्।
तेऽपि यान्ति परं स्थानं सर्व्वलोकोत्तमोत्तमम् ॥
तत् ख्यातं यत् सुधर्म्मस्य पूर्व्वस्मिन् गृध्रजन्मनि।
कृष्णप्रदक्षिणाभाषान्महासिद्धिरभूदिति ॥"

अथ प्रदक्षिणायां निषिद्धं विष्णुस्मृतौ।

"एकहस्तप्रणामश्च एका चैव प्रदक्षिणा।
अकाले दर्शनं विष्णोर्हन्ति पुण्यं पुराकृतम् ॥"

अकाले भोजनादिसमये। किञ्च।

"कृष्णस्य पुरतो नैव सूर्य्यस्यैव प्रदक्षिणाम्।
कुर्य्याद्भ्रमरिकारूपं वैमुख्यापादनीं प्रभौ ॥"

तथा चोक्तम्।

"प्रदक्षिणं न कर्त्तव्यं विमुखत्वाच्च कारणम् ॥"

इति श्रीहरिभक्तिविलासे ८ विलासः ॥

प्रदत्तं, त्रि, (प्र+दा+क्तः।) प्रकर्षेण दत्तम्। इति मुग्धबोधव्याकरणम् ॥

प्रदरः, पुं, (प्र+दॄ विदारणे+"ऋदोरप्।" ३।३।५७। इति भावादौ यथायथं अप्।) भङ्गः। बाणः। इत्यमरः ॥ विदारः। नारीरुग्भेदः। इति मेदिनी ॥ * ॥ अस्य नामान्तरं असृग्दरम्। तत्तु फलितयोन्या रक्तादिधातुक्षरणम्। अस्य निदानम्। यथा,—

"विरुद्धमद्याध्यशनादजीर्णाद्
गर्भप्रपातादतिमैथुनाच्च।
यानाध्वशोकादतिकर्षणाच्च
भाराभिघाताच्छयनाद्दिवा च ॥

असृग्दरं भवेत् सर्व्वं साङ्गमर्द्दं सवेदनम् ॥
तस्यातिवृद्धौ दौर्ब्बल्यं श्रमो मूर्च्छा मदस्तृषा।
दाहः प्रलापः पाण्डुत्वं तन्द्रा रोगाश्च वातजाः ॥"

स च चतुर्व्विधो यथा,—

"तं श्लेष्मपित्तानिलसन्निपातै-
श्चतुःप्रकारं प्रदरं वदन्ति ॥"

श्लैष्मिकस्य तस्य लक्षणम्।

"आमं सपिच्छाप्रतिमं सपाण्डु-
पुलाकतोयप्रतिमं कफात्तु ॥"

पैत्तिकस्य तस्य लक्षणम्।

"सपीतनीलासितरक्तमुष्णं
पित्तार्त्तियुक्तं भृशवेगि पित्तात् ॥"

वातिकस्य तस्य लक्षणम्।

"रूक्षारुणं फेनिलमल्पमल्पं
वातार्त्तिवातात् पिशितोदकाभम् ॥"

तस्य त्रैदोषिकस्य लक्षणम्।

"सक्षौद्रसर्पिर्हरितालवर्णं
मज्जप्रकाशं कुणपं त्रिदोषात्।
तच्चाप्यसाध्यं प्रवदन्ति तज्ज्ञा
न तत्र कुर्व्वीत भिषक् चिकित्साम् ॥"

इति माधवकरः ॥ * ॥

अस्यौषधं यथा,—

"घृततुल्या रुद्रलाक्षा पीता क्षीरेण वै सहा।
प्रदरं हरते रोगं नात्र कार्य्या विचारणा ॥"

इति गारुडे १९६ अध्यायः ॥ * ॥

अपि च।

"दध्ना सौवर्च्चलाजाजीमधूकं नीलमुत्पलम्।
पिबेत् क्षौद्रयुतं नारी वातासृग्दरशान्तये ॥
एषां प्रत्येकं माषद्वयम्। सर्व्वमेकीकृत्य दध्ना कर्षचतुष्टयेन पिष्ट्वा तत्र माषाष्टकं मधु निःक्षिप्य पेयम् ॥ * ॥

"मधुकं कर्षमेकन्तु चतुष्कर्षां सितान्तथा।
तण्डुलोदकसंपिष्टां लोहिते प्रदरे पिबेत् ॥
बला कङ्कतिलाख्या या तस्या मूलन्तु चूर्णितम्।
लोहिते प्रदरे खादेच्छर्करामधुसंयुतम् ॥ * ॥
शुचिस्थाने व्याघ्रनख्या मूलमुत्तरदिग्भवम्।
नीतमुत्तरफल्गुन्यां कटिबद्धं हरेदसृक् ॥ * ॥
रसाञ्जनं तण्डुलकस्य मूलं
क्षौद्रान्वितं तण्डुलतोयपीतम्।
असृग्दरं सर्व्वभवं निहन्ति
यासञ्च भार्गी सह नागरेण ॥ * ॥

अशोकवल्कलक्वाथशृतं दुग्धं सुशीतलम्।
यथाबलं पिबेत् प्रातस्तीव्रासृग्दरनाशनम् ॥"

अशोकवल्कलपलं द्वात्रिंशत्पलसंमितेन जलेन निष्क्वाथ्य शेषेण पलाष्टकक्वाथेन सह क्षीरं पलाष्टकमितं विपचेत् तत्तु दुग्धावशेषं कर्त्तव्यं तन्मध्ये पलचतुष्टयमितं दुग्धं पेयं वह्निबलापेक्षया वा ॥ * ॥

"कुशमूलं समुद्धृत्य पेषयेत्तण्डुलाम्बुना।
एतत् पीत्वा त्र्यहं नारी प्रदरात् परिमुच्यते ॥"

इति भावप्रकाशः ॥

(तथास्य चिकित्सान्तरं यथा,—

"काकजानुकमूलं वा मूलं कार्पासमेव वा।
पाण्डुप्रदरशान्त्यर्थं पिबेत्तण्डुलवारिणा ॥"

"कुशमूलं समुद्धृत्य पेषयेत्तण्डुलाम्बुना।
एतत् पीत्वात्र्यहान्नारी प्रदरात् परिमुच्यते ॥"

"प्रदरं हन्ति बलायामूलं दुग्धेन मधुयुतं पीतम् ॥"

"गुड़ेन बदरीचूर्णं मोचमामं तथा पयः।
पीता लाक्षा च सघृता पृथक्प्रदरनाशनाः ॥"

इति चक्रपाणिसंग्रहेऽसृग्दराधिकारे ॥)

प्रदर्शितः, त्रि, (प्र+दृश्+णिच्+क्तः।) आलोकितः। यथा,—

"क्रियावाचित्वमाख्यातुं प्रसिद्धोऽर्थः प्रदर्शितः।
प्रयोगतोऽन्ये मन्तव्या अनेकार्था हि धातवः ॥"

इति मुग्धबोधटीकायां दुर्गादासः ॥

प्रदलः, पुं, (प्रकर्षेण दलति दालयतीत्यर्थः। प्र+दल्+अच्।) बाणः। इति जटाधरः ॥

प्रदानं, क्ली, (प्र+दा+भावे ल्युट्।) दानम्। इति शब्दरत्नावली ॥ प्रकृष्टदानञ्च। (यथा, मनौ। ३।२४०।

"होमे प्रदाने भोज्ये च यदेभिरभिवीक्ष्यते ॥")

प्रदिक्, [श्] स्त्री, (प्रगता दिग्भ्यः।) विदिक्। इति जटाधरः ॥ (यथा, महाभारते ।१।१७४।३९।

"ततो विभ्रान्तमनसो जनाःक्षुद्भयपीड़िताः।
गृहाणि संपरित्यज्य बभ्रमुः प्रदिशो दिशः ॥"

प्रकृष्टा दिक्। (यथा, हरिवंशे। १६३। ८।

"प्रदिशो विदिशश्चैव शरधारासमावृताः।
अन्धकारीकृतं व्योम दिनेशो नैव दृश्यते ॥")

प्रदिग्धं, क्ली, (प्र+दिह्+कर्म्मणि क्तः।) मांसव्यञ्जनभेदः। यथा, शब्दचन्द्रिकायाम्।

"मांसं बहुघृतैर्भृष्टं सिक्त्वा चोष्णाम्बुना मुहुः।
जीरकाद्यैः समायुक्तं परिशुष्कं तदुच्यते ॥
तदेव घृततक्राढ्यं प्रदिग्धं सत्रिजातकम् ॥"

त्रि, प्रलिप्तः ॥ (रूषितः। यथा, रामायणे। ५।५।२८।

"अव्यक्तरेखामिव चन्द्रलेखां
पांशुप्रदिग्धामिव हेमरेखाम् ॥")

प्रदीपः, पुं, (प्रकर्षेण दीपयति प्रकाशयति प्रदीप्यते इति वा। प्र+दीप्+णिच् वा+कः।)